

Umorearen sarrailez eta giltzez

Uxoa Anduaga
Soziologian doktorea

Denbora gutxi barru Frantziako zinema aretoetan *Mission Pays Basque* ikusteko aukera izango dugu, zantzu guztien arabera *Ocho apellidos vascos* film arrakastatsuen anaia galiarra izango dena.

Komedia erromantiko gisa sailkatu da, paristar neska gazte bat Ipar Euskal Herrira etorri eta bertako mutil batekin dituen afera umoretsuetan oinarritzen dela azalduz. Ez da hain esplizituki aipatzen, ordea, filmaren izaera komikoaren arrazoi nagusietako bat erromantzea gauzatzen den markoak berak dakarrela, hots, Euskal Herriak.

Filmaren komikotasuna umore erregionalistan ardatzen da: hiriburuko 'normaltasunaren' eta euskal kultura 'exotikoaren' arteko talka baliatuz horretarako, zeina, bertako bizimodua nolakoa den erakustetik urruti, klixe eta estereotipo hiperbolizatuen bidez irudikatzen den beste behin.

Umore etniko edo erregionalista erabiltzen den kasuetan gertatu ohi den bezala, aurreikus daiteke oraingoan ere agertuko direla filmaren alde eta aurka daudenen ahotsak; komiko izatetik urruti, kultura eta herri bati egindako iraina ikusiko dutenak, batetik, eta hala pentsatzea umorerik ez izatea dela usteko duten zaleak, bestetik. Azken horiek izango dira gehiengo nabarmena gainera, denari punta atera behar horretan tematzen diren 'betiko' sektore euskaltzaleez nardatuta, adierazpen askatasunaren aldeko aldarriak egingo

dituztenak, eta norberak bere buruaz barre egiten ikasi behar duela konbikzioz defendatuko dutenak.

Hala mintzo direnek, ordea, aspaldi ahaztuak izango dituzte Dieudonné umoregile frantses ezagunari azken hamarkadan ezarri zaizkion zigor eta debeku guztiak; bai juduen inguruan botatzen zituen txistek diskurtso antisemitatzat jo zirelako, bai eta *Charlie Hebdo*-ren inguruan esandakoek ustez terrorismoari gorazarre egiten ziotelako ere. Baina kasu horretan inor gutxi atera zen adierazpen askatasunaren urraketa salatzera. Izan ere, umoregileak sortzen zuena ez zen umoretzat hartu, diskurtso antidemokratikotzat baizik; judutarrak edo heroi nazionalak itutzat hartzea laidogarria baitzen, edo bai behintzat euskal kolektiboaz jardutea baina gehiago.

Baina zergatik? Ze ‘barne pultsiok’ garamatza eduki batzuekin barrez lehertu eta beste batzuk nardagarritzat ikustera? Nolatan da zilegi kolektibo batzuen aurkako umorea egitea, beste batzuk ukiezintzat hartzen direnean?

Positibismo eta alaitasunarekin lotzen badugu ere, errealitateak behin eta berriz erakusten digu umoreak badauzkala bere alde goibelak. Bereziki nabarmentzen dira horiek umorea zulo gutxiko gerrikoak inguratua datorrela ikusten dugunean, umorez esan daitekeenaren eta galarazten denaren arteko mugaz ohartzean. Baina, aldiz, gerrikoa estutzen duen eskuaren jabea identifikatzea zaila egiten zaigu gehienetan, ohikoagoa baitugu umorea kontu pertsonal, berezko edo naturala dela pentsatzea. Zenbaitetan gertatzen dira, ordea, egunerokotasuna aztoratzen duten krisi uneak, eta horietan ikus daitezke gure ‘normaltasuna’ osatzen duen makineriaren barrunbeak, baita umore kontuetan ere. Alde horretatik, irakaspen balio-tsua eman zigun *Charlie Hebdo*-ri egindako atentatuak, sortu zen aztoramenak agerian jarri baitzuen umore sen eta gustu kontuak ezer pertsonal, berezko edo natural izatetik urruti, afera nazionalarekin lotura dutela ezinbestean.

2015ean *Charlie Hebdo* astekariaren egoitza nagusian 12 pertsona erail zituzten bi gazte islamiarrek, Mahomaren izen ona eta ohorea defendatzeko xedez. Gertaera osteko

lehen orduetan ezinegona eta nahasmena nagusitu zen nonahi. Ordu arte aurreikusgarria, normala eta eroso zitzaigun errealitatea eta ordena zeinek eta zergatik asaldatu zuen oso ondo ulertu gabe, egoera haren ziurgabetasunari azalpena topatzea zen orduko komunikabideen lehen helburua. Bat-batean ezinbestean argitu beharreko auzi bihurtu ziren ordu arte 'normaltasunez' pentsatu eta bizitzen genituenak: adierazpen askatasuna, zilegitasuna, bai eta horien artean umorea ere. Gutxitan bezala, eztabaidagai publiko bilakatu ziren kontzeptuen definizioak, eta kezka nagusia horiek zedarrituko zituen marra non jarri argitzea.

Haatik, soluzioa argi izan zuten batzuek hasieratik. Orduan Frantziako presidentea zen François Hollandek, esaterako, auziaren gakoa non zegoen argi azaldu zuen bere lehen agerpen publikoan: gertatutakoaren aurrean «notre meilleure arme c'est l'unité, l'unité national» adierazi zuenean. Ondoko egunetan nazio elkartasunaren ideia hori bera behin eta berriz errepikatu zen Errepublika osoan barrena egin ziren prentsaurrekoetan, eta pixkanaka, frantziar identitatea hauspotzeko balio zuen sinbolo bilakatuz joan zen *Charlie Hebdo*-ren kontrako ekintza. Nekez ahaztu daitezke 'place de la République' eta 'place de la Nation' artean Marseillesa abestuz joan ziren milioika lagunek osatutako manifestaldia; edota gainontzeko nazio-estatuetakoko mandatariek, Frantzian gertatutakoari elkartasuna erakutsi nahian, Paris 'capitale du monde' izendatu zutenekoa. Zein baino zein keinu nazionalistagoak.

Liturgia horren guztiaren artean hasierako galderei zeharka eman zitzaien erantzuna, eta umorea afera nazionala zela agerian geratu zen. Atentatua salatu zen bezainbeste defendatu zen margolarien lana zilegi zela, eta hain zen zilegia, ezen komunikabide eta politikariak, *intelligentsia* eta iritzi publiko deritzona, horren alde agertu ziren. Baina zertara zetorren halako defentsa sutsua? *Charlie Hebdo*-ko marrazkilarien orde z aurrez aipatutako Dieudonné umoregilea baltiz eraildakoa, gizarte sozio-politikoaren erreakzioa berdina izango ote litzateke? Ezezkoan gaude. Astekaria frantziar

identitate nazionalaren ikur bihurtu zen, baina ez eraso jaso izanagatik soilik, baizik eta eraso jaso bazuen neurri handi batean frantziar naziogintzaren oinarritzako printzipio

Onartuak, iragarriak, diru publikoz lagunduak edo masiboki kontsumituak diren umore diskurtsoek estatu baten meneko kultura nazionalari koherenteki eusten diote

batzuk bultzatzeagatik izan zelako. Hots, *Charlie Hebdo*-ren satira arrazista horretan baze goen, paradoxikoki, 'politikoki zuzena' zen diskurtso bat, estatu frantsesak defendatzen zituen irizpideekiko koherentea zen umorearen helarazpen bat. Atentatuak, beraz, umore sen (eta diskurtso) horren legitimazio soziala baino ez

zuen areagotu, *Charlie Hebdo*-k egiten zuena umorea zela (ez iraina) eta frantziarra izanez gero horren alde egotea ezinbestekoa zela alternatiba gutxiko auzi gisa planteatuz.

Baina astekariarena ez zen salbuespen kasu bat, alderantziz, sustraitua dagoen logika baten erakusle baizik: onartuak, iragarriak, diru publikoz lagunduak edo masiboki kontsumituak diren umore diskurtsoek estatu baten meneko kultura nazionalari koherenteki eusten diotela bistaratu baitzuen.

Umorea eta nazioa elkartu zirenekoa

Nazioaren eta umorearen arteko harremana ez da berria, nazio modernoaren eraketan hasten dira agertzen lotura horren lehen zantzuak. XVIII. eta XIX. mendeetan, ordu arte indarrean egondako gizarte tradizionalako egiturak aldaraztea dakarren estatu-sistema ezartzen da Europan. Mende luzeetan gertatuko diren aldaketa militar, ekonomiko, politiko, soziokultural eta administratiboek gizarte eredu tradizionala irauli eta herriaren borondate politikotik eraikitzen den 'berdinen' arteko gizarte bat sortzen da aurrenekoz. Baina ordu arte fedez edo obligazioz men egiten zitzaion sistema tradizionala desagerraraztearekin batera, sistema berriaren

(eta haren instituzioen) biziraupena bermatu nahiko bazen, ezinbestekoa zen botere egitura berria zilegituko zuen sinesmen berri bat sortzea. Funtzio hori beteko duen sinesmen edo kontzientzia nazioa izango da.

Nazioaren ulerkera modernoak hiritarren arteko elkartasun eta partaidetza sentimendua sortzen du aurrenekoz; berdina den zerbaiten kide izatearen konfirmazioa zabaltzen du gizartean, eta hiritar (eta estatukide) bihurtzen dituen identitate kolektibo bat eskaintzen die biztanleei. Ez da debaldeko esfortzua izango, ordea, nazioaren sorrerarekin gobernu berriaren (estatuaren) botereak beharrezkoa duen legitimitatea lortzen baitu. Nazioak estatuaren autoritatea bermatuko duen diskurtso/sinesmen/irudikari gisa funtzionatzen du, estatu egitura eta haren erakundeak (armada, zerga sistema, eskola...) hiritarren arteko bizikidetzeta eta egonkortasuna ziurtatzeko ezinbestekotzat bailitzan erakutsiz. Hala, nazio moderno sistema berria zilegitzeko balioko duen kultur eraketa bat izango da, estatuak komeni zaizkion edukien arabera diseinatutakoa.

Estatuak beharrezkoa duen nazio sentimendu eta diskurtso hori eraikitzeko, beraz, biolentziaren monopolioa eta monopolio fiskala ez ezik, monopolio sinbolikoa ere eskuratuko du. Kultura edukiak eta erreprodukzio mekanismoak bere esku izanik, estatuak nahi bezalako irudia sor dezake bere nazioaren inguruan. Hala, aukeratuko ditu zeintzuk diren nazioaren heroi eta etsaiak, identitate irizpideak, familia eredua, tradizio eta ohiturak, hizkuntza eta erlijio/sinesmen ofizialak... Hiritarrek eduki horiek guztiak barneratuko dituzte, estatuak sortzen duen nazio kultura hori gizarteratzen duen heinean.

Gizarteratze hori prozesu desberdinen bidez egingo da. Horietako batzuk esplizituak izango dira, erabaki-hartze politiko edo ekonomiko zehatzak eginez, non nazioa eta gizartea kudeatzeko jarrera aktibo bat egongo den. Baina nazio-gintzaren motor indartsuenak implizituak diren prozesuetan gauzatzen dira, oharkabean egin edo erreproduzitzen diren praktketan. Bigarren talde horri dagozkio, batetik, itxuraz nazio-gintzarekin loturarik zertan eduki ez badute ere, nazio

eraketan argiki laguntzen duten praktika zehatzak. Horien artean, besteak beste, identitate kidetasuna indartzen laguntzen dutenak (kirol txapelketak edo nazio ospakizunak, kasu). Bestetik, egunerokotasunean etengabe errepikatzen diren ohiko jarduerak daude, inertziazkoak eta intuitiboak direlakoan nazio kultura jakin bati erantzuten diotenak: hizkuntza erabilerak (euskara-erdara), kontsumo joerak (bertakoa-kanpokoa), sinesmen eta balioak (propioa-arrotza, gu-haiek, egokia-desegokia, normala-anomaloa)... Uste eta ikuskera horiek guztiak, maila handi batean, nazio kulturak diseinatutakoak dira, eta eskolak, komunikabideek, kontrol sozialak edota kultura transmisioak berak irakatsiak. Bada, egunerokotasuneko praktikei sozialki egozten zaien izaera espontaneotik urruti, ondo eta asko neurtutako kultura nazional baten emaitza dira, zeinek, finean, estatu boterearen zilegitasuna bermatzea bilatzen duten.

Hor kokatzen da umorea ere. Ikuspegi soziologiko batetik begiratuta, prozesu sozial gisa definitu daitekeen fenomeno da umorea, gizartean ikasi eta irakatsia dena, eta, beraz, gizarte horrek dauzkan kultura ezaugarriak eta ikuspegiak partekatuko dituena. Hain zuzen ere, horregatik ez da berdina hemen, Euskal Herrian, eta Etiopiako herrixka batean erabiltzen den umorea. Norberak bere errealitateak, ezagutzak eta kultura erreferentziak baliatzen ditu umorea egiteko, eta horiek guztiak ezagutu artean oso zaila da bestearen umorea ulertzea. Kultur erreferentzietako asko nazio kulturak berak diseinatuak eta aukeratuak diren bezala, beraz, ulertu behar da umorea zer den eta zer ez definitzerakoan ere nazio-estatuak zer esan handia duela, besteak beste, bere autoritatea zilegitzerako orduan oso erabilgarria zaion baliabidea delako umorea.

Umorearen ezaugarriak

Baliabidea eta nolakoa. Umoreak dauzkan ezaugarriek eraginkortasun handiko diskurtso molde izatea ekarriko dute. Batetik, bestelako genero diskurtsiboekin gertatzen ez den

bezala, umoreak berezkoa duen bat-bateko algara sortzeko gaitasunak horrekiko jarrera kritiko bat garatzeko aukera gutxi uzten duelako. Interakzio gehienetan ez bezala, umoreak sortutako irriaren katarsian galdurik, zaila izaten da usu umorez igortzen den mezua momentuan bertan auzitara eramatea. Horren ordez, umorez botatzen den edukiaz era bat jabetu gabe, hori onartu eta barneratzen amaitzen da gehienetan. Hala, sortzen duen atseginagatik, bestela esatea ezinezkoak liratekeen hainbat mezu umore formulan gizarteratzea errazago suertatzen da. Bestetik, kontuan izan behar da umorea preziatua eta baloratua den ezaugarritzat jotzen den garai batean bizi garela, eta horrek dakar umorea erabili eta zabaltzeko nahia hedatua egotea: zerbaitek grazia egiten badigu gure inguruan zabaltzera joko dugu berehala, eta edozein mezu espazio sozialean azkar hedatzeko tresna ezin hobea bihurtzen du horrek.

Baina, hain zuzen ere, umoreak mezua duela konturatzeari da askotan kosta egiten dena. Zaila egiten zaigulako sinestea platano azal batekin irri egiten duen pertsonaren irudi ikonikoak gure mundu ikuspegiaren inguruan ezer kontatzen ari zaigunik, gure normaltasuneko balioak erakitzen dituenik, eta are gutxiago naziotasuna erreproduzitzen duenik. Aitzitik, bai. Besteak beste erakusten digulako gure gizarte mendebaldirrean lurretik edo estropezuka airtzea ez dela 'normala', eta egokia eta zentzuzkoa dena zutik, tente eta ziurtasunez ibiltzea dela. Maiz kontrakoa uste izan arren, beraz, ez dago umore zuririk, tentela edo otzana denik. Umoreak errealitatearen gaineko juzkua helarazten baitu beti, egokia denaren eta ez denaren arteko balorazio bat, gizartean 'normaltzat' jotzen denaren eta ez denaren

Ez dago umore zuririk, tentela edo otzana denik. Umoreak errealitatearen gaineko juzkua helarazten baitu beti, egokia denaren eta ez denaren arteko balorazio bat

arteko inkongruentzian oin hartuz. Hori baita, hain zuzen ere, umorearen funtzionamenduaren oinarrian dagoen logika: onargarria, zuzena, 'normala', neutroa zer den agerian jartzeaz arduratzen da, gaitzesgarri, baztergarri, anomalo edo desiragaitzak direnak umorez kolpatu eta horiekiko lotsa edo deslotura bultzatuz.

Nazio mailako umorean edo umore etnikoan are esanguratsua goa izaten da bereizketa hori. Zenbatetan barre egin dugu andaluziar, katalan edo ijitoen inguruko txistekin, nagiak, zuhurak edo lapurrak direla kontatzen dutenekin, eta ze gutxitan hausnartu dugu horren inguruan, euskaldunak langileak, eskuzabalak eta ondraduak garela azpimarratzeko balio duten diskurtsoak direla jabetu gabe. Umore etnikoak taldekide ez direnen ezaugarriak kolpatzen baititu, norberaren bertuteak ageriko egiteko.

Ikuspegi horretatik ulertu behar dira gure inguruan sortzen diren bestelako adibide arrakastatsukoak ere: *Mission Pays Basque*, *Ocho apellidos vascos* edota *Vaya semana*-k ere 'normaltasun' nazional jakin baten irudia helarazten baitute, bertute batzuk gorai patuz beste batzuk kolpatu bitartean. Kasu horien ezaugarri nabarmenena, ordea, estatu mailako komunikabideek eta 'irritzi publiko' delakoak ematen dien bulkada mediatiko-soziala da. Zalantzarik gabe, umore horrek hauspotzen duen 'normaltasun' nazionalaren irudia, gutxi asko, espainiar eta frantziar nazio kulturarekiko koherenteak diren edukiak berresten dituelako seinale: erdararen defektuzko erabilera (euskararik ez), estatu etako mapa geopolitiko mugek zedarrituriko lurralde esparrua (zazpi lurralde historikorik ez) edota naziotasunik gabeko partikulartasun erregionalista soilean oinarrituriko identitatea (ez zarete nazio bat), besteak beste. Umore etniko mota horrek, beraz, euskal nazioa anomalia gaitzesgarria delako mezua igortzen du gizartera, frantziar eta espainiar estatuen normaltasun kultural, politiko eta sozialaren aurrean erabat baztergarria dena.

Baina, hara non, itxura guztien arabera euskal kolektibo nazionalarentzat iraingarria eta arbuigarria beharko lukeen

diskurtso moldeak izugarritzko arrakasta duen euskal gizartean, eta bereziki Hegoaldekoon kasuan. Izan ere, umoreari buruzko teoria soziologiko orokorrek diotenaren aurka, Euskal Herrian egiten den umore etnikoaren parte handi batek ez du bere auzoa parodiatzen (Espainia edo Frantzia), baizik eta bere taldeari buruzko erreferentziak baliatzen ditu umorerako; hainbestera, ezen euskaldunek «gure buruaz barre egiten» dugula oso zabaldua dagoen ustea den.

Euskaldunek gure buruez barre?

Espainiak aspalditik erabili ditu euskaldunen inguruko irudikari komikoak, nahiz eta ez dituen beti estatu politika egiteko helburuz baliatu.

XVII. mendeko Espainian, esaterako, antzerki eta istorio laburrei esker batez ere, lurralde desberdinei zegozkien lehen estereotipoak zabaltzen hasi ziren, etorkizunean autonomietako topiko bilakatuko ziren horiexek, eta horien artean garaiko euskal gizarteari zegozkionak ere indartsu sartu ziren. Sonatuetariko bat 'biscayno'-arena, bi eratara irudikatzen zena: bata eskribau edo morroi umoretsu eta ironikoa zena, eta nabigatzaile abenturazale moduan bestea. Luze-zabal hedatu ziren euskaldunen inguruko irudikari horiek Espainiako Urrezko Aroan, baina ez ziren bereziki deigarriak suertatu, beste eskualdeetako biztanleen gaineko irudikari eta kondaira komikoak ere produzitzen zirelako, lekuan lekuko berezitasunak azpimarratu eta bakoitzaren gaineko imajinario kolektiboa eraikiz.

XIX. mendean aldatu egin zen oreka egoera hura, eta orduan bai, euskaldunen inguruko umorea nabarmen ugaritu eta zorroztu zen. Bi faktorek izan zuten zerikusia aldaketa hartan. Batetik, Euskal Herrian (eta Bizkaian bereziki) gertatu zen industrializazio prozesuaren eraginez jazo zen immigrazio hazkundeak, bai eta 1876an foruak kendu zituztenean sortu zen krisi politiko gogorrak ere, European mamitzen eta gauzatzen ari ziren ideia nazionalistak Euskal Herrian

ernetzea ekarri zuten. Bestetik, Espainiaren orduko ahultasuna hartu behar da kontuan. XIX. mende erdialdean hainbat koloniak beren independentzia politikoa berreskuratu zuten (Kuba eta Filipinak, besteak beste) eta 1898ko krisiak gogor kolpatu zuen Errestaurazio erregimena. Testuinguru hartan, eta 'periferiako' nazionalismo berrien (euskalduna zein katalana) onarpen sozialak espainiar estatuaren gainbehera areagotu zezakeelako beldurpean, espainiar nazionalismoa oldartu egin zen. Espainiar estatuaren zilegitasuna indartzeko ahaleginak egiteaz batera, 'mehatxu' nazionalista berrien kontrol eta errepresio neurriak hartu ziren, horien artean identitate nazional berriekiko lotsa eta arnegua areagotuz. Orduantxe sortu ziren, hain zuzen ere, euskaldunen inguruko estereotipo eta klixek indartzen zituzten txiste gehienak, euskal nazionalismoari zilegitasuna kentzeaz batera, espainiar estatuaren autoritatea berresten laguntzen zutenak.

Hamarkada luzeetan eutsiko dio euskaldunen inguruko txisteen jarioak, eta bereziki indarberrituko da Francoren diktaduran. Erregimenak gogotsu helduko dio euskaldunaren inguruko irudi umoretsuari, euskara eta euskal hiztuna bereziki kolpatuz. Hautua ez zen ustekabekoa. XX. mende erdialdean euskal nazionalismoaren diskurtsoak euskal nazioaren ikuspegi berri bat indartu zuen, eta arrazaren zentraltasunetik hizkuntzarenera (eta kulturara) egin zen jauzia. Frankismoak zauri berri bat ireki nahi izan zuen euskal nazionalismoaren diskurtso hartan, eta muinera jo zuen, baita umorez ere. Erregimenak hizkuntzaren inguruan egin zuen irakurketak elkartu egin zituen hizkuntza/identitatea/harrotasuna, horietako bat kolpatzea aski izango zelarik beste biak ere erortzeko. Euskara debekatu eta zigortzeaz gainera, beraz, hizkuntzaren ospe-galera prozesu bat abian jarri zuen, atzerakoa, baldarra, mugatua edo landatarra delako usteak zabalduz umore bidez, eta hiztunen autoestimua (harrotasuna) zapalduz batera euskal identitatean erretena irekiz. Ezagunak dira, gaur egun oraindik ere, gaztelania hutsean ikas zezaten arduratu ziren gurasoen seme-alaben testigantzak, edo ama

hizkuntza izanagatik ere euskara erabiltzen jarraitzeari behin betiko uko egin ziotenenak. Umoreak, lotsa sortzeko tresna gisa erabilia, hizkuntzaren gaineko hautematea aldatzeko balio izan zion Erregimenari, euskarak ordu arte izan zuen balio soziala irauliz.

Mende berriaren hasierarekin batera, orain arte inoiz ez bezalako arrakasta soziala eta oihartzuna eskuratu zuen umore mota horrek. *Vaya semanita* bezala, masa fenomeno bilakatzaren diren saio eta filmak ugaltzen hasten dira, eta ordu arte 'tabu' sozialtzat hartutako alor eta ikuspegiengun inguruan umorez jardutea zuzenean umore mota horren eta zeharka (euska)l) gizartearen arrakasta gisa ospatzen da. Baina ordu arte inoiz gertatu ez bezala, berezitasun handi bat zekarren *Vaya semanita*-k berekin, ez baitzen espainiar estatua euskal nazioarekiko irudikari landatarra indartzen zuen programa haren egile. Horren ordez, 'euskal umorearen' erreferentetzat jo zen saioaren sortzaileak euskal nazioari zegozkion orain (EITB). Eta ez da harritzekoa.

Espainiatik euskal nazioaren inguruan historikoki egin den umore jarioak, maila handi batean helburu politikoei erantzuten zienak, eragina izan du halako umoreak dakarren diskurtso eta formaren asimilazioan. Neurri batean, eduki horiek gaur umoretsuak diren diskurtsotzat jotzen badira, mendeetan zehar jasandako kultura nazional espainiarraren sozializazioaren eraginarengatik da. 'Norbere buruaz barre egitea' botere harreman baten emaitza da, beraz. Diskurtso bat inposatzeko baliabide gehiago izan dituen agente baten garaipena, eta neurri handi batean, umorea erabili izanagatik, ageriko biolentziarik gabe gizartearen txertatuz joan dena.

'Norbere buruaz barre egitea' botere harreman baten emaitza da. Diskurtso bat inposatzeko baliabide gehiago izan dituenaren garaipena, ageriko biolentziarik gabe gizartearen txertatuz joan dena

Baina umore horren jatorria zein izan den ezagututa ere, gaur egun gizartean hain errotua eta barneratua dagoela ikusirik, beharbada zuzenagoa da pentsatzea euskal kultura nazionalaren (edo bederen horren zati baten) umore sena dela dagoeneko. Hots, hainbeste urtetako (mendetako) jarioaren ostean gaur egun gizartean hain errotua eta barneratua badago, inoiz kolonizazio kulturala izandakoa kultura 'autoktonoa' bihurtzen bukatu duelako izan liteke. Maila horretan, akaso, baloratu beharko litzateke zein punturaino gabiltzan espainiar kultura nazionalaren XIX. mendeko umoreaz edo XXI. mendeko umore euskaldunaz hizketan.

XXI. mendean bada bestelakorik

Euskal nazioak espainiar eta frantziar estatuen kultura nazionalaren eraginak jasan baditu, hain zuzen ere, estatu propiorik ez izanagatik da. Edukitzekotan, beste kasuetan gertatu bezala, balizko euskal estatuak nazio kultura propio bat erai-kiko zuen, berariaz eta tentuz aukeratutako eduki zehatzekin eta horiek gizarteratzeko baliabide desberdinak erabiliz. Hor tartean egongo zen umore sen jakin baten diseinua ere, ziu-rrenik bere auzoko oilar eta zezenak burla itu gisa maizago erabiliko zituena.

Baina euskal nazioak ez du estatu propiorik, eta, ondorioz, ezta ere umore sen estandarrik, nazio diskurtso koherente eta bakarrik ez duen moduan. Euskal nazioaren partikulartasuna da, hain zuzen ere, nazioa ulertzeko, bizitzeko eta sentitzeko moduen aniztasuna, eta aniztasun horretan, euskal, vasco edo basque izateak dakartzan sinergien aberastasuna. Errealitate bakarra izanik ere, euskal nazioa anitza da, berori ulertzeko dauden modu desberdinen arteko elkarbizitza, eta gehientsuenetan, norgehiagokaren emaitza iragazkor eta eklektikoa. Eta oparotasun horrek ezinbestean sortzen ditu hainbat umore sen, nazioa hautemateko askotariko moduek dakartzaten 'normaltasun' eta anomalia definizio desberdinekiko koherenteak direnak.

Pentsamendu anitzen elkarketak gatazka sortu ohi du, ordea, botere harremanik gabeko aniztasunean bizitzen ikasi ez dugulako oraindik; eta batzuek eta besteek duten zilegitasuna desberdina izatea dakar horrek, publikoan ukatu beharreko nazio ikuspegiak egon badaudela ikusteraino.

Zilegitasun desberdintasun horien berri ematen digu, hain zuzen ere, umoreak. Hego Euskal Herriaren kasuan, adibidez, lehen postuan leudeke aipatzen ari garen espainiar kultura nazionalarekiko koherenteak diren horiek: hori da 'egiazko umorea', hegemonikoa, euskal nazioarekiko behar bezalako ikuspegia helarazten duena eta politikoki zuzen eta zilegi dena. Maila baxuagoa dute euskal nazioarekiko bestelako ikuspegi bat helarazten dutenek, non, besteak beste, euskara hizkuntza 'normal' gisa erakusten den, zazpi lurralde historikoz osaturiko nazioa irudikatzen den edota, kolektibo anitz baina bakar bat izateagatik, gipuzkoar eta bizkaitarren arteko amaigabeko suminek lekurik ez duten. Euskal nazioaren ezaugarriak espainiar kultura nazionalak azaltzen dituenetik oso bestelakoak izan daitezkeela erakusten duten umore diskurtsoak dira horiek, nazio eraketa kontingentea dela gogorarazten digutenak, bidenabar. Hots, izaera naturalik ez duela eta 'guk' nahi bezala eraikia izan daitekeela agertzen dutenak. Baina horrek dakar sistema oso baten 'naturaltasuna' ere kolokan jartzea, autoritatea berezkoa ez dela ikusaraztea, errealitatea berreraiki daitekeela jabetzea, eta, ondorioz, ezarria dagoen ordenarentzako mehatxu potentziala izatea.

Mehatxu gisa hauteman dira, hain zuzen ere, Pirritx, Porrotx eta Marimototsen umorea, 2011n Altsasun egin zen erregearen parodia, edota berriki sonatua izan den *Euskalduna naiz eta zu?* euskal telebista publikoko saioaren auzia. Euskal nazioarekiko diskurtso desberdin bat proposatu dute kasu horiek, ohikoa den logikatik eta ikuspegietatik urrundu eta 'normaltasun' parametro berrietan kokatuz errealitate nazionala. *Euskalduna naiz eta zu?* saioak, esaterako, gure artean nagusi den umore logika iraultzea ekarri zuen: euskal nazioa anomaliatik atera eta normaltasunean kokatu baitzuen

espainiarren inguruko umorea sortuz. Une batez 'haiek' ziren arraroak, bereziak, ezaugarri desberdin eta desiragaitzak zeuzkatenak, eta 'gu' euskalduna bihurtu zen normaltasun desiragarri baten eredu.

Haatik, boterean dagoenak nekez onartuko ditu bere autoritatearen galera ekar diezaioketen jarduerak, eta hegemonikoak ez diren diskurtsoak izanagatik, hori neutralizatzeko neurriak hartu ziren *Euskalduna naiz eta zu?*-ko saio harekin. Neurri horiek balio izan zuten 'normaltasunaren' monopolioa zeinek duen birgogoratzeko, bai eta ezarritako ordena berreskuratzeko ere. Hala, *statu quo*-a aztoratzen duten praktiken aurrean aplikatzen den hiru urratseko protokoloa zein den ezagutu genuen:

Lehena, birdefinizioarena: boterea diskurtso jakin baten aurka agertzen bada, arrazoi justifikatu batengatik dela jarri behar du agerian, eta, horretarako, bere zergatiak azaltzeko gutxieneko ahalegina erakutsiko du. Umore kontuetan maiz errepikatzen den argudioa izango da diskurtso horiek «ez direla umore», eta horren orde kasuan kasu aldagarria den beste errealitate lez birdefinituko dituzte: terrorismoa-

Umorearen alderdi interesgarriena, agian, umore/ez-umore arteko muga labainkorra da; eskubide, zilegitasun, errespetu, demokrazia edo adierazpen askatasunaren auziak harilkatzen dituen

ren gorazarrea, iraina, biraoa edo diskurtso politikoa, besteak beste. Bigarren urratsa diskurtsoa zentsuratzea da: umorea ez denez, diskurtso horrek zilegitasuna galtzen du (umorea ez den heinean, fede txarrez egindakoa delako) eta, beraz, haren hedapena moztu beharra dago. Ez da aski izango sare publikoetatik desagerraraztearekin; horretaz gain, halakorik berriz ez gertatzeko neurriak hartuko

dira zigor baten ezarpenaz. Zigorrak forma asko har ditzake, juridikoak, ekonomikoak, sozialak, mediatikoak edota

politikoak izan baitaitezke, diskurtso horien sortzaileak edo erabiltzaileak boikot, bazterketa sozial edo jazarpen publikora bultzatuz. Azkenik, kaltea egin aurreko ordenara bueltatzeko ezinbesteko urratsa da hirugarrena: barkamenarena. Hegemonikoa ez den diskurtso bat darabilenak barkamena edo damua erakutsi beharko baitu egindakoairengatik, horren bidez boterea zeinek duen (eta zeinek izan duen beti) baieztatuz eta onartuz. ‘Kaltea egin’ duenari dagokion menpeko posizioa berresten zaio horrela, eta ikuspegi eta iritzi propioak izateko eskubiderik ez duela ere gogoraraziko zaio.

Botereak umorearen kontrolean inbertitzen duen esfortzua hain handia dela ikusirik, bidezkoa da pentsatzea hainbestekoa izan daitekeela umoreak duen gaitasun eraldatzailea ere. Ez du axola zeren inguruan hitz egiten duen umoreak; kontuan izan beharko genuke, mezu bat igorri eta errealtate sozialengan (eta ondorioz guregan) eragiteko gaitasuna duen heinean, umorea mediazio politikoa dela beti. Iritziak irauli, usteak sortu, beldurrak gainditu edo praktika jakin batzuk baztertu edo sustatzeko bulkada eman dezake, gure ingurua ulertzeko dugun irizpideetan eragitetik abiatuta. Eta nahigabeen eta gozamenen emanez egiten du hori guztia gainera, atsegina eta dibertigarria den ariketa izanik.

Baina umoreak erakusten duen alderdi interesgarriena, beharbada, umore/ez-umore arteko muga labainkorra da; eskubide, zilegitasun, errespetu, demokrazia edo adierazpen askatasunaren auziak tartean harilkatzen dituenekoa. Umoreak duen garrantzia ikusarazten baita, hain zuzen ere, umorea desagertzen den horietan. Gatazka unetan ebaluatu daiteke norberaren pentsamenduaren autonomia edo menpekotasuna, lotura edo deslotura, hegemonia edo iraultzailetasuna. Halaber, gatazkaren erresoluzioa topatzeko egiten dugunak edo egiteari uzten diogunak erakutsiko du pentsatzen dugun horrekiko dugun koherentzia eta zintzotasuna, edota adorea, konpromiso edo askatasun maila. Izan ere, halako marruskadurek argi ikusarazten dute nola mugitzen den eta zein den gizarte baten osasun demokratikoa; ikusarazten

Umorearen sarrailez eta giltzez

dutelako iritzi politiko desberdinen arteko harremana eta horietako bakoitzak bere buruarengan duen konbikzio maila. Eta, beharbada, azken horretatik uste baino gehiago falta zaigu oraindik, euskal nazioaren ikuspegi propioak garatu eta horietan ahalduntzeagatik barkamenik eskatu behar ez izatea litzatekeelako subjektu politiko emantzipatua izatearen erakusgarri ederrena. 🍷